

М. О. Трофімчук,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту,
Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука
ORCID ID: 0000-0002-0225-4384

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.6.60

ОЦІНКА ВПЛИВУ ВІЙНИ НА ВІТЧИЗНЯНУ ЕКОНОМІКУ ТА ПОДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

М. Trofimchuk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management,
Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities

ASSESSMENT OF WAR IMPACT ON THE DOMESTIC ECONOMY AND FURTHER PROSPECTS
FOR THE DEVELOPMENT OF FINANCIAL AND ECONOMIC PROCESSES IN UKRAINE

В статті проведено оцінку впливу війни на вітчизняну економіку та сферу державних фінансів. Виявлено основні причини зниження ділової активності підприємств та проаналізовано негативні наслідки негативних тенденцій в демографічній сфері. Обґрунтовано ймовірність зниження річного країни на рівні 30—40%. Встановлено причини зниження обсягів зовнішньо-економічної діяльності. Проаналізовано динаміку надходжень, видатків та дефіциту державного бюджету та співставленню дані з аналогічним періодом дослідження у попередньому році. Встановлено ключові джерела фінансування державного бюджету в умовах воєнного стану. Проведено оцінку впливу воєнних дій в розрізі наповнення державного бюджету за рахунок конкретних податкових надходжень. Обґрунтовано причини та наслідки зниження основних експортних видів продукції. На основі проведеного аналітичного дослідження, обґрунтовано подальший розвиток економічних та фінансових процесів в Україні в умовах воєнних дій.

The impact of the war on the domestic economy and public finances is evaluated in the article. The probability of reduction up to 30—40% of the annual gross domestic product of the country is substantiated due to the regions gross domestic product in previous years. The main reasons for the decline in business activity of enterprises are identified and the consequences of negative trends in the demographic sphere are analyzed. The reasons for the decline in foreign economic activity are identified. The dynamics of revenues, expenditures and deficit of the state budget are analyzed compared with the similar research period in the previous year. The key sources of financing the state budget in martial law are identified. The analysis of influence of the military actions in terms of filling the state budget according to specific tax revenues is provided. In particular, the dynamics of revenues which are provided by value-added tax (VAT), personal income tax (PIT) and excise tax is analyzed and illustrated. Main reasons of their volume reduction are described, they includes suspension the economic activity mainly in the most industrial regions where fights were held or continue, outflow of labor and logistical problems.

The reasons and consequences of the decrease in the main export types of products are substantiated. On the basis of the conducted analytical research, the further development of economic and financial processes in Ukraine in the conditions of military actions is substantiated and it is a negative prognosis. It can be argued that business activity will resume at a slow pace due to the demographic situation, significantly destroyed infrastructure, destroyed industrial enterprises, uncertainty about the further situation in the country. Unemployment in the country will also increase due to the reduction of effective demand and business activity of enterprises.

The further acceleration of inflationary processes due to the mismatch between the available money supply and its commodity supply is obvious. There will be a growing imbalance in the foreign exchange market, as key exports have been severely affected by military aggression.

All of the above will have a negative impact on the filling of the country's budget, which in turn will affect the reduction of government spending in areas other than defense. However, the macro-financial assistance of the international community can be a great support, the United States of America plays a significant role in this direction.

Ключові слова: економіка, війна, ВВП, експорт, імпорт, податкові надходження, девальвація.
Key words: economy, war, GDP, export, import, tax revenues, devaluation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Будь-який військовий конфлікт тісно взаємопов'язаний з економікою країни. Війна, яка розпочалась зі сторони Росії в Україні зруйнувала існуючу систему господарських зв'язків у нашій державі, як внаслідок фізичного знищення та пошкодження елементів економічного механізму національного господарства так і необхідністю переходу вітчизняної економіки на "воєнні рейки". Тому важливого значення набуває аналітична оцінка впливу військової агресії на економіку країни з метою прогнозування подальшого функціонування економіки та прийняття ефективних і своєчасних управлінських рішень для її оптимізації в існуючих умовах.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Взаємозв'язок економіки та війни вже був об'єктом дослідження вітчизняними вченими. Праці, що стосуються воєнної економіки присвятили р. Бойко, О. Семененко, І. Чекед, О. Кремешний, В. Пташник, Г. Лягушев, А. Взаємозв'язок економіки та війни, в контексті подій 2014 року більш ґрунтовно аналізується у доробках С. Кулицького К, І. Кононова, А. Верховод, однак сучасні воєнні дії значно динамічніше розвиваються, несуть більш масштабний характер та потребують постійного аналізу з точки зору їх впливу на функціонування національного господарства.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є оцінка впливу війни на економіку країни в сучасних умовах та прогнозування розвитку подальших фінансово-економічних процесів в Україні на основі проведеного аналітичного дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Прогнози дають Україні падіння ВВП у 2022 році від -30% [1] до 40% (попередній прогноз українського уряду та Світового Банку) за умови, що окуповані Росією території не розширюватимуться, а активна фаза війни не триватиме довше за кілька місяців. Більшість аналітичних центрів, банків та рейтингових агентств проєктують свої прогнози у цьому діапазоні. Ці цифри, хоч і не підтверджені офіційними даними, можуть корелювати зі зниженням споживання електроенергії приблизно на 35%, да даними компанії ДТЕК [2].

Крім того враховуючи статистику частки ВВП окремих областей, які найбільше зазнали втрат від агресії, у загальній величині ВВП України, рис.1, можна погодитись, що такі прогнози, стосовно падіння ВВП у 2022 році на 30% або більше, відповідають дійсності. Адже за рахунок фізичних майнових втрат, міграції населення, розриву ланцюгів постачання в цих та інших областях спостерігається суттєве зниження економічної активності.

Також такі песимістичні прогнози обґрунтовуються також оцінкою міграції та ділової активності в тому числі в розрізі руйнувань завданих як інфраструктурі так і активам підприємств. Так, за даними Агенції ООН у справах біженців, за період з 24 лютого по квітень місяць включно Україну покинуло 5,5 млн біженців. Крім того кількість внутрішньо-переміщених осіб складає понад 7 млн чоловік [4].

Одним з негативних наслідків для економіки в такій ситуації є відтік робочої сили. Як мінімум половина біженців це люди в працездатному віці, які працювали, отримували заробітну плату, споживали продукцію,

% у Загальному ВВП України

■ Області, які найбільше постраждали внаслідок агресії росії

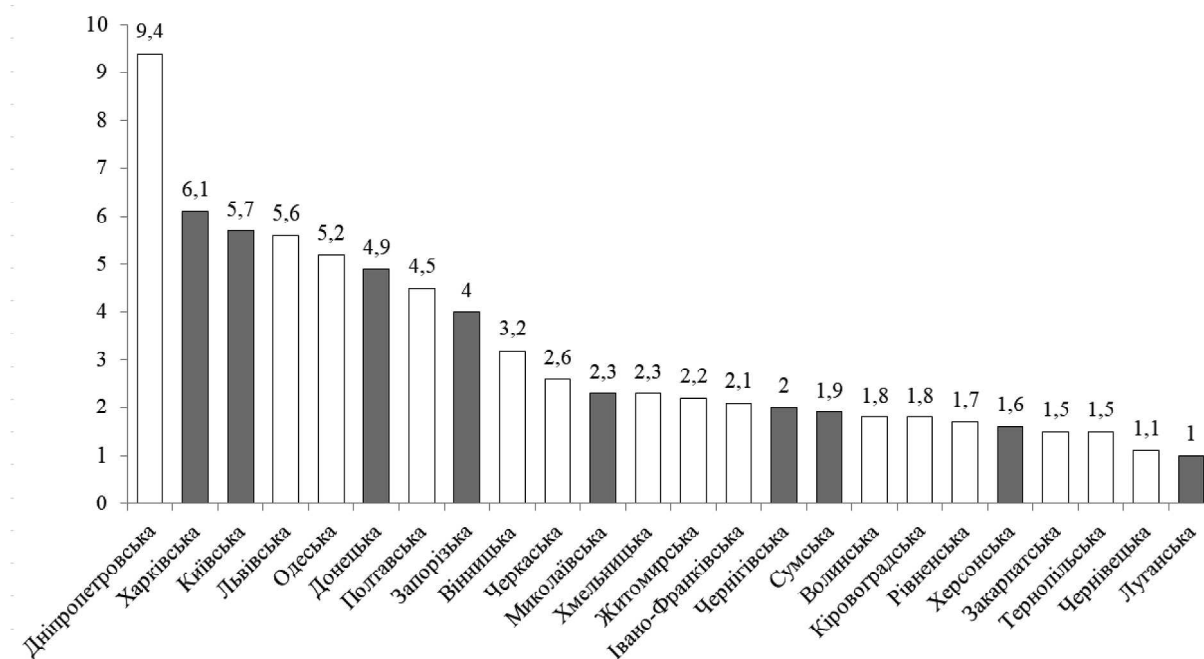

Рис. 1. Частка ВВП областей України в загальній величині ВВП у 2020 році

Джерело: складено автором за даними [3].

Таблиця 1. Аналіз сфери державних фінансів у січні квітні 2021 та 2022 рр.

Показники державного бюджету	2021	2022	Темп приросту за досліджуваний період, %
	січень-квітень, млрд грн	січень-квітень, млрд грн	
Доходи	357,4711	412,5	15,39
Видатки	385,2827	558,1	44,85
Дефіцит	-27,8116	-145,6	423,55
% доходів до загальної фактично (планової) величини показника у бюджеті на рік	27,564	30,547	-
% Видатків до загальної фактичної (планової) величини показника у бюджеті на рік	25,85	32,01	-

Джерело: складено автором на основі [6].

сплачували податки та загалом були економічно активним населенням, тобто здійснювали свій вклад в функціонування економіки. Це має безпосередній зв'язок з діловою активністю суб'єктів господарювання. Тут можна виділити декілька складових. По-перше це втрата підприємствами кваліфікованих кадрів, що обумовлює складність і відносну повільність у можливості їх заміщення, особливо для підприємств, які відновили свою роботу в тих регіонах які найбільше постраждали від воєнних дій (Харківська, Чернігівська, Сумська, Миколаївська, Донецька та Луганська області). По друге це втрата платоспроможного попиту, який міг би певною мірою стимулювати діяльність бізнесу купуючи продукцію та користуючись послугами, як мінімум за рахунок власних заощаджень.

Згідно даних Європейської Бізнес Асоціації, 17% компаній повідомили, що працюють у повному обсязі, 16% обмежили географію своєї діяльності, 19% були змушені закрити частину офісів/торгових точок/відділень. Інші 29% компаній наразі не працюють, а 27% призупинили, втім хочуть відновлювати свою діяльність. Тільки 1% має в планах закривати свій бізнес. Більшість компаній, а саме 63% продовжують виплачувати заробітну плату співробітникам у повному обсязі, 45% роблять це з додатковими або авансовими виплатами. Тільки 3% були вимушені скоротити виплати, а по 1% відправили співробітників в неопла-

чувану відпустку, не виплачують або вимушені звільняти персонал [5].

Значна кількість робочих місць, які до війни займали біженці та внутрішньо переміщені особи, втрачена, в тому числі внаслідок фізичного знищення активів підприємств, які вже фактично не відновляють свою роботу.

Найбільше постраждала галузь металургії, яка за оцінкою Центру економічної стратегії, втратила щонайменше 30% своїх активів [2] Зокрема "Азовсталь" та "ММК Ілліча", відповідно другий і третій за розмірами металургійні заводи України фактично зруйновані. Інші, такі як найбільший український металургійний завод "АрселорМіттал Кривий Ріг" і четверта за величиною "Запоріжсталь", були зупинені, щоб мінімізувати втрати у разі обстрілу, однак поступово відновлюють роботу. Підприємства з видобутку залізної руди працюють не на повну потужність.

Також наслідком війни є дефіцит палива, який виник в Україні внаслідок припинення імпорту поставок з Росії та Білорусії, а також знищення Кременчуцького нафтопереробного заводу. Основна задача в цьому напрямку це диверсифікація поставок та спрощення логістики з послабленням процедур документального оформлення. Однак, так як в найближчій перспективі джерелом поставок паливно мастильних матеріалів будуть країни Європи, то відповідно вартість палива суттєво підвищиться, що буде мати ціновий мультиплікативний ефект на продукцію в різних сферах, що в свою чергу призведе до зростання інфляції.

Наведені вище економіко-демографічні процеси негативно відбиваються на сфері державних фінансів Так за досліджуваний період спостерігається суттєве зростання видаткової частини бюджету, на 44% у 2022 році відносно аналогічного періоду 2021 року, що обумовлено необхідністю фінансування Збройних сил України (табл. 1).

Таке зростання витрат на фоні зменшення дохідної частини бюджету обумовило суттєве зростання показника дефіциту бюджету. Загалом дефіцит за січень-квітень 2022 року склав понад 145 мільярдів гривень, що більше ніж в 5 разів ніж за аналогічний період 2021 року.

За даними Міністерства фінансів України, джерелами фінансування державного бюджету за період з 24 лютого 2022 року по травень місяць, є військові облігації, кредити від Міжнародних фінансових організацій, а також двосторонні кредити та гранти, рисунок 2 [7].

Для фінансування державного бюджету майже половину коштів було акумульовано за рахунок власних ресурсів, коштів НБУ та продажу військових облігацій. Варто відмітити, що понад 20%, а це 30 млрд гривень, виділеної Україні міжнародної допомоги, надано на безповоротній основі у вигляді грантів.

Що стосується внутрішніх джерел фінансування видатків, то якщо проаналізувати динаміку структурних елементів надходжень до державного бюджету, спостерігається дуже негативна тенденція, рис. 3. Так надходження від податку та збору на доходи фізичних осіб за березень 2022 року, через місяць після початку воєнної агресії проти України, зменшились на 22,2% до 9,79 млрд грн,

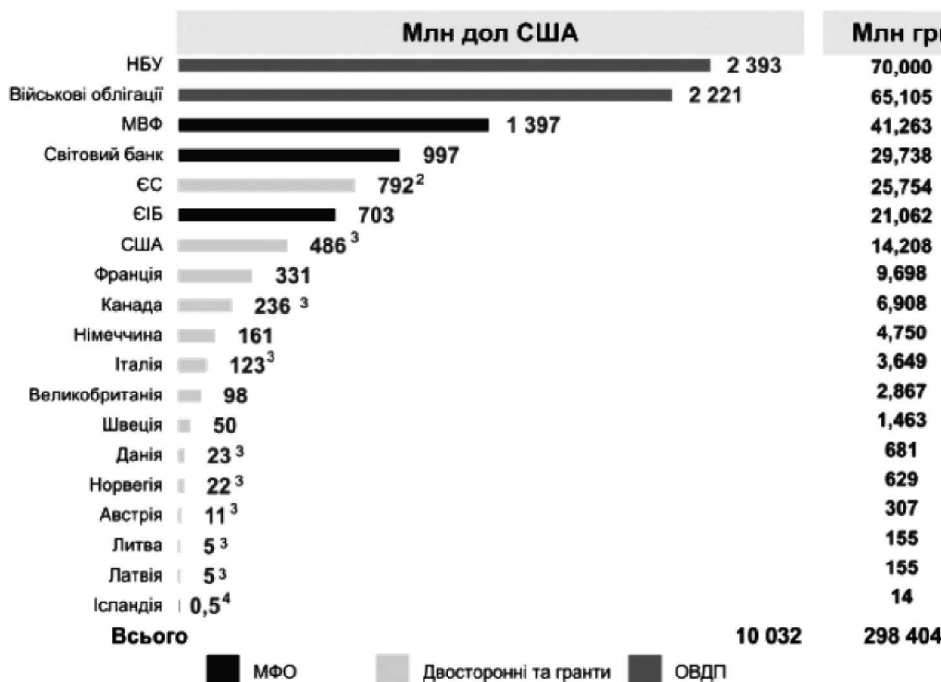

Рис. 2. Джерелами фінансування державного бюджету за період з 24 лютого по травень 2022 року

Джерело: [6].

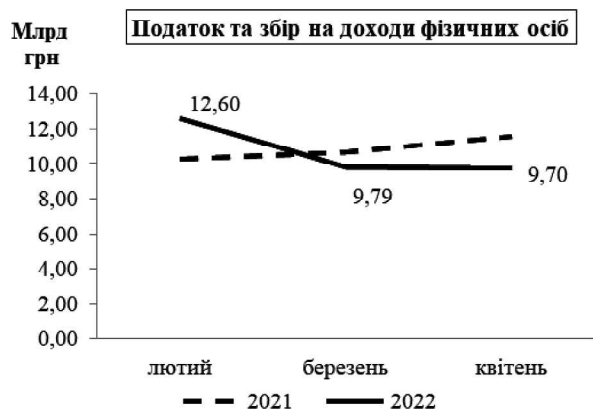

Рис. 3. Динаміка податкових надходжень за лютий-квітень 2022 р.

Джерело: складено автором на основі [6; 8].

а у квітні ще на 0,74%. Загалом у квітні 2022 року цей показник становив лише 84% у порівнянні аналогічним періодом 2021 року. В свою чергу надходження від акцизного податку з вироблених в Україні товарів зменшились у березні місяці 2022 року порівняно лютим на 78,28% до 1,07 млрд грн. Тоді як у цьому ж місяці попереднього року надходження становили 5,48 млрд грн.

Доходи державного бюджету від податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) також продемонстрували негативний тренд. У березні спостерігалось зниження надходжень від цього податку на 32,62%, відносно лютого місяця, а у квітні ще на 5% відносно березня. В той час як за аналогічний період 2021 року (березень-квітень), доходи від податку демонстрували зростання на 90% і становили 24,66 млрд грн на противагу показника 2022 року у розмірі лише 15,6 млрд грн.

Однак, особливо стрімке падіння демонструють надходження від податку на додану вартість з ввезених на територію України товарів. Так у березні 2022 року зменшення відносно лютого місяця цього ж року становило 78,4%, з 32,46 млрд грн до 7,02 млрд грн. І відновлення цього показника є надзвичайно повільним, так у квітні надходження за цією статтею зросли всього на 0,88 млрд грн і становили 7,9 млрд гривень, що лише становить 27,8% від надходжень аналогічного місяця 2021 року. Така ситуація, окрім очевидних причин, обумовлених війною, пояснюється також через особливості державного регулювання. Зокрема з метою стабілізації фінансової та валютної системи НБУ було прийнято постанову № 18 від 24.02.2022 р. "Про роботу банківської системи в період воєнного стану", якою наразі регулюються питання доступних валютних операцій для фізичних та юридичних осіб. Тобто банківським установам, за загальним правилом, забороняється здійснювати міжнародні валютні перекази. Таким чином була

обмежена імпортна діяльність за винятком здійснення імпортних операцій резидентів з купівлі товарів критичного імпорту, перелік товарів якого імпорту наведено у відповідній постанові Кабінету міністрів України.

Загалом у зовнішньоторговельній діяльності спостерігається значний спад. В сфері імпорту це частково пояснюється обмеженнями зі сторони держави з метою недопущення відтоку валюти з країни, які поступово скасовуються, а в частині експорту ситуація дещо інша. Основними статтями експорту в Україні в останні декілька років були агро-продукція та металургія (табл. 2).

Після початку війни вітчизняні морські порти заблоковані військово-морським флотом Росії. Для аграріїв залишилося лише невелике вікно — 20 тис тонн. на добу, які можна експортувати використовуючи залічене сполучення. За оцінками консалтингової компанії Barva Invest, станом на квітень місяць у сховищах на продаж залишається близько 25 млн тонн. пшениці та кукурудзи. Якщо припустити, що ці обсяги вціліли, то залізницею їх можна вивезти за декілька років. Тобто це свідчить, про те, що Україна має, що експортувати, однак логістична складова внаслідок війни і блокади портів не здатна забезпечити ефективну реалізацію продукції.

Щодо металургії, то основна кількість підприємств знаходиться на сході країни, де йдуть бойові дії, внаслідок яких, окремі флагмани цієї промисловості або повністю знищені або зазнали значних ушкоджень, або працюють не на повну потужність. Все це негативно впливає на можливості та обсяги здійснення експортних операцій в цій галузі.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже базуючись на результатах проведеного аналітичного дослідження можна сформулювати орієнтовний

Таблиця 2. Окремі складові українського експорту у 2020–2021 рр.

Складові українського експорту	2020, млрд дол. США	% у загальній величині експорту 2020 року	2021, млрд дол. США	% у загальній величині експорту 2021 року
Зернові культури	9,41	19,1	12,34	18,1
Жири та олії тваринного або рослинного походження	5,74	11,7	7,037	10,3
Руди, шлак і зола	4,42	9	7,12	10,5
Чорні метали	7,69	15,6	15,99	20,5

Джерело: складено автором на основі [9].

вектор розвитку економічної та фінансової ситуації в Україні. Звичайно визначальним фактором є тривалість та інтенсивність бойових дій на території нашої держави, однак, якщо враховувати поточну ситуацію та за умови, що окуповані території не збільшуватимуться, а гостра фаза війни не триватиме довше кількох місяців, то прогноз з втрати 30–40% ВВП може втілитись в реальність. Враховуючи існуючі тенденції, можна стверджувати, що ділова активність буде відновлюватись повільними темпами в силу демографічної ситуації, суттєво зруйнованої інфраструктури, знижених промислових підприємств, невизначеності розвитку подальшої ситуації в країні. Також внаслідок скорочення платоспроможного попиту та ділової активності підприємств буде спостерігатись зростання безробіття в країні.

Очевидним буде і подальше прискорення інфляційних процесів внаслідок невідповідності наявної грошової маси та її товарного забезпечення. Крім цього, переорієнтація на європейські джерела поставок паливно-мастильних матеріалів, які дорожчі ніж були російські та білоруські, спричинить суттєве зростання вартості пального всередині країни, що буде відбиватись на цінах виробництва та відповідно ще більше прискорюватиме інфляцію в країні.

Якщо НБУ не буде використовувати наявні валютні резерви відбудуватиметься посилення дисбалансу на валютному ринку, оскільки ключові напрями експорту суттєво постраждали від воєнної агресії. Сюди слід віднести проблеми з експортом зерна, зокрема через морські сполучення, так як така можливість повністю заблокована Росією, а логістика з використанням автомобілів та залізниць створює значні проблеми в обсягах та темпах експорту. Внаслідок того, що провідні металургічні підприємства України були знищені, це відповідно позначиться на експорті металопродукції.

В умовах слабого внутрішнього виробництва, відбудуватиметься розширення бази критичного імпорту, для задоволення потреб у товарах. Відповідно таке співвідношення експорту та імпорту буде девальвувати курс гривні по відношенню до іноземних валют. Таким чином, все вищезазначене буде мати негативний вплив на наповнення бюджету країни, що в свою чергу впливатиме на скорочення видатків держави на інші сфери, окрім обороноздатності. Однак опорою в цьому може стати макрофінансова допомога міжнародного співтовариства, зокрема суттєву роль в цьому напрямку відіграють Сполучені Штати Америки, які надали 40 млрд. дол. США. для України у вигляді ленд-лізу, 8 млрд з яких буде направлено на безпосередню підтримку економіки країни.

Література:

1. International monetary fund. Ukraine. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR#atagance> (дата звернення 20.05.2022).
2. Аналітична записка. Економіка України під час війни: оперативна оцінка, квітень 2022 / Центр економічної стратегії, Київ. 2022. 23 с.

3. Державна служба статистики. Статистичний збірник "Валовий регіональний продукт". URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm (дата звернення 22.05.2022).

4. UN Refugee Agency. The Operational Data Portal: Refugees fleeing Ukraine (since 24 February 2022). URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення 22.05.2022).

5. Підтримують команди та армію: як працює бізнес в умовах війни. Європейська Бізнес Асоціація. URL: <https://eba.com.ua/pidtrymuut-komandy-ta-armiyu-yak-pratsyuie-biznes-v-umovah-vijny/> (дата звернення 10.05.2022).

6. Національний Банк України. Макроекономічні показники. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators#4> (дата звернення 19.05.2022).

7. Міністерство фінансів України. Фінансування державного бюджету України з початку повномасштабної війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/finansuvannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-z-pochatku-povnomasshtabnoyi-vijni> (дата звернення 20.05.2022).

8. Міністерство фінансів України. В умовах воєнного стану місячний розпис державного бюджету України виконано на 92,9%. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/v_umovakh_voennogo_stanu_misiachnii_rozpis_derzhavnogo_biudzhetu_ukrayini_vikonano_na_929-3387 (дата звернення 17.05.2022).

9. Державна служба статистики. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/zd/tsztt/tsztt_u/arh_tsztt2020_u.html (дата звернення 17.05.2022).

References:

1. International monetary fund (2022), "Ukraine", available at: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR#atagance> (Accessed 20 may 2022).
2. Tsentr ekonomichnoi stratehii (2022), Analitichna zapyska. Ekonomika Ukrainy pid chas vijny: operativna otsinka, kviten' 2022 [Analytical note. Ukraine's economy during the war: operational assessment, April 2022], Tsentr ekonomichnoi stratehii, Kyiv, Ukraine.
3. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Statistical collection. Gross regional product", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm
4. UN Refugee Agency (2022), "The Operational Data Portal: Refugees fleeing Ukraine since 24 February 2022", available at: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (Accessed 22 may 2022).
5. European Business Association (2022), "Support teams and the army: how business works in war", available at: <https://eba.com.ua/pidtrymuut-komandy-ta-armiyu-yak-pratsyuie-biznes-v-umovah-vijny/> (Accessed 10 may 2022).
6. National Bank of Ukraine (2022), "Macroeconomic indicators", available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators#4> (Accessed 19 may 2022).
7. Ministry of Finance of Ukraine (2022), "Financing of the state budget of Ukraine since the beginning of the full-scale war", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/finansuvannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-z-pochatku-povnomasshtabnoyi-vijni> (Accessed 20 may 2022).
8. Ministry of Finance of Ukraine (2022), "Under martial law, the monthly schedule of the state budget of Ukraine was fulfilled by 92.9%", available at: https://mof.gov.ua/uk/news/v_umovakh_voennogo_stanu_misiachnii_rozpis_derzhavnogo_biudzhetu_ukrayini_vikonano_na_929-3387 (Accessed 17 may 2022).
9. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Commodity structure of Ukraine's foreign trade", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/zd/tsztt/tsztt_u/arh_tsztt2020_u.htm (Accessed 17 may 2022).

Стаття надійшла до редакції 24.05.2022 р.